

ภาษากับวัฒนธรรม

อาจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ แซ่ลี
วิชาภาษากับสังคม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2554, (online) ให้ความหมายของ “วัฒนธรรม” ว่า น. สิ่งที่ทำ ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งกาย, วิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา.

ภาษา คือ วัฒนธรรมอย่างหนึ่ง วัฒนธรรมจำเป็นต้องมีภาษาเป็นเครื่องมือสำหรับ การขัดเกลาสังคม ดังนั้นภาษาและวัฒนธรรมจึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และยังเป็นสิ่งสำคัญในการแยกความแตกต่าง ระหว่างชนชาติได้อีกทางหนึ่งด้วย

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2540) กล่าวว่า มนุษย์ในทุกสังคมมีภาษาเฉพาะตน เช่น มีวัฒนธรรมเฉพาะ ตน เนื่องจากภาษามีคุณสมบัติทุกประการที่วัฒนธรรมมี ได้แก่ ความเป็นระบบ เป็นสิ่งที่มีการถ่ายทอดจากรุ่น อายุหนึ่งไปสู่อีกรุ่นอายุหนึ่ง เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ ไม่ใช่ได้มาโดยสัญชาตญาณ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เป็นที่ยอมรับโดยสมาชิกของสังคม และที่สำคัญที่สุด คือเป็นสมบัติของมนุษย์เท่านั้น (สัตว์ไม่มีวัฒนธรรมและ ไม่มีภาษา)

ภาษา คือ วัฒนธรรม

Goodenough, 1957 กล่าวว่า การเรียนรู้ภาษาคือการเรียนรู้วัฒนธรรมไปในตัว คนที่สามารถเรียนรู้ ได้มากกว่าสองภาษา (Multilinguals) จึงเป็นคนมีมากกว่าสองวัฒนธรรมไปด้วย และจะกลายเป็นคนที่ ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม (Switch culture) ได้เหมือนกับการเปลี่ยนภาษา (Switch language) บางครั้งอาจนำ วัฒนธรรมหนึ่งมาใช้กับอีกวัฒนธรรม เกิดเป็นการรวมตัวทางวัฒนธรรม (Cultural fusion) คนหลาย วัฒนธรรมอาจจะเกิดความสับสนในวัฒนธรรมของตัวเองได้ การรับภาษาและวัฒนธรรมเพิ่มเข้ามากจะเป็นการ เพิ่มความสามารถในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ กลายเป็นคนที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษไปด้วย

วัฒนธรรมทำให้คนในสังคมที่ต่างกันตีความปรากฏการณ์ในธรรมชาติต่างกัน เนื่องจากมนุษย์มอง เหตุการณ์ต่าง ๆ โดยผ่านระบบวัฒนธรรมของตนเอง มนุษย์ในทุกวัฒนธรรมจะตีความ ให้คุณค่า หรือตัดสิน การกระทำและทัศนคติ ต่าง ๆ ว่าดีหรือเลวเสมอ เช่น การยกเท้า การพูดเสียงดัง การโต้เถียง วัฒนธรรมไทย ว่าไม่ดี แต่วัฒนธรรมอื่นคิดไม่เหมือนกัน จีนว่าพูดเสียงดังดีกว่าเสียงเบา (ไม่ปกปิด) ตะวันตกไม่คิดว่าการโต้เถียงเป็นสิ่งไม่ดี

วัฒนธรรมแฝงไว้ซึ่งความเชื่อ ค่านิยม และโลกทัศน์

ความเชื่อ (belief)

ความเชื่อ หมายถึง ความยึดมั่นในบางสิ่งบางอย่าง หรือการยึดถือว่าบางสิ่งดีหรือไม่ดี ไม่จำเป็นต้องมี เหตุผลหรือมีรากฐานอยู่บนข้อเท็จจริง หรือต้องพิสูจน์ได้เสมอไป และความเชื่ออาจเป็นผลการนับถือศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม บาปบุญคุณโทษ ทำให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่ถ้อยคำในภาษา จำนวนมาก

ความเชื่อทำให้เกิดสิ่งต้องห้ามและคำต้องห้ามในสังคม (คำต้องห้าม คำสุภาพ คำรึ้นหู)

ตัวอย่างความเชื่อของคนไทย

คนไทยเชื่อเรื่องผี มีคำเรียกผีชนิดต่าง ๆ เช่น ผีตาโโบ ผีกระสือ ผีฟ้า ผีบ้านผีเรือน ผีป่า เปรต อสุรกาย

คนไทยเชื่อเรื่องขวัญ มีคำกล่าวถึงขวัญ เช่น บายศรีสู่ขวัญ รับขวัญ เรียกขวัญ ขวัญหนีดีฝ่อ

คนไทยเชื่อเรื่องศาสนา มีกิจกรรมและศัพททางศาสนา เช่น พระ เณร ศีล บุญ บาป กรรม

คนไทยเชื่อเรื่องมงคล และอวมงคล เช่น งานศพ งานแต่ง งานบวช สีดำ

ค่านิยม (value)

ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่คนในสังคมให้คุณค่า และใช้เป็นเกณฑ์สำหรับเลือกที่จะประพฤติปฏิบัติ หรือไม่ประพฤติปฏิบัติ และใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี

ความแตกต่างระหว่างความเชื่อกับค่านิยม คือ **ความเชื่อ**มีความหมายทั่วไปและกว้างกว่าคำว่า **ค่านิยม** ซึ่งเน้นประเด็นการเลือกสรรหรือให้คุณค่าแก่สิ่งที่ตนเชื่อว่าเป็นดี

ค่านิยมเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ภายในสมองของมนุษย์ เป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สามารถตีความได้จากพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา ค่านิยมอาจเกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น เกิดขึ้นจากความเชื่อทางศาสนา การให้ความสำคัญกับระบบอาวุโส การนิยมของนอก

โลกทัศน์ (world view)

โลกทัศน์ หมายถึง การตีความปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวของมนุษย์ ความเข้าใจจักรวาล หรือสิ่งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวของมนุษย์ในสังคม และรวมไปถึงการที่มนุษย์มองตัวเองว่าสัมพันธ์กับคนอื่นหรือสรรพสิ่งรอบ ๆ ตัวอย่างใด โลกหรือภาพที่มนุษย์มองเห็นโดยผ่านวัฒนธรรมของตน

วัฒนธรรมต่างกัน มองโลกต่างกัน

โลกทัศน์ใช้เพื่อพูดถึงระบบความคิดหรือความเชื่อของกลุ่มคนใด ๆ ก็ตามอย่างกว้าง ๆ และอย่างเป็นวัตถุวิสัย ไม่เน้นการตัดสินว่าอะไรดีหรือไม่ดี

โลกมีความเป็นจริง

ปรากฏการณ์ทุกอย่างหรือสรรพสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเกิดโดยธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้นก็ตาม แต่มนุษย์รับรู้ความเป็นจริงอย่างที่มีนัยเป็น แต่รับรู้ในรูปแบบที่วัฒนธรรมของตนกำหนด หรือตามโลกทัศน์ของตน เช่น โลกทัศน์ไทยมองว่าทุกสิ่งมีลำดับชั้น จึงมีการถือว่าศีรษะสูงแต่เท้าต่ำ มองว่าเหตุการณ์ในชีวิตเกิดจากเคราะห์กรรม บุญบาป โชคลาภ เป็นต้น

โลกทัศน์กับการใช้ภาษา

คนไทยมีโลกทัศน์เกี่ยวกับลำดับชั้น จึงมีการใช้ภาษาที่แสดงลำดับชั้น เช่น สรรพนาม ท่าน คุณ เธอ แก มึง เป็นต้น

คนไทยมีโลกทัศน์เรื่องบุญบาป มีการใช้คำว่า บุญ วาสนา บุญเพสันนิวาส กรรม เป็นต้น

คนไทยมีโลกทัศน์เรื่องพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ จึงมีการใช้คำราชาศัพท์

ฯลฯ

การใช้ภาษาไทยในบริบทวัฒนธรรม

1. การใช้ภาษาให้เหมาะสมกับสถานภาพของตน คือใช้ภาษาตามภูมิหลัง ลักษณะ หรือสถานภาพทางสังคมของตนเอง เช่น ภาษาของคนต่างวัย ภาษาผู้หญิง ภาษาผู้ชาย ภาษาเพศที่ 3 ฯลฯ

2. การใช้ภาษาให้สุภาพ

1) หลีกเลี่ยงคำต้องห้าม และใช้คำรื่นหูแทน

2) การคำนึงถึงหน้าของผู้ฟัง (หน้าตาทางสังคม มีหน้าทางบวก (positive face) และหน้าทางลบ (negative face)

หน้า

หน้า หมายถึง ภาพลักษณ์ของหน้า ที่ต้องรักษาไว้ มนุษย์ทุกคนในสังคมมีหน้าสองหน้า คือ หน้าทางบวก และหน้าทางลบ (Brown and Levinson, 1978)

หน้าทางบวก คือ การชื่นชอบที่จะให้คนอื่น ๆ พุดชมหรือนิยมนตน ส่วนหน้าทางลบ คือการไม่ต้องการให้คนอื่นรบกวนความเป็นส่วนตัว

การรักษาหน้าทางบวก คือ ทำได้โดยใช้ภาษาที่ทำให้ผู้ฟังสบายใจ และรู้สึกดีเกี่ยวกับตนเอง เช่น พุดชม ยกย่อง แสดงการให้ความสำคัญ

การรักษาหน้าทางลบ คือ ต้องพยายามใช้คำพุดที่แสดงว่าไม่ก้าวก่ายในเรื่องส่วนตัว หรือรุกรานสิทธิของผู้ฟัง (คำพุดที่แสดงความเกรงใจ)

กลวิธีใช้ภาษาเพื่อรักษาหน้าผู้ฟัง

การรักษาหน้าทางบวก

1) การเลี่ยงคำหยาบและคำต้องห้าม

2) การใช้คำรื่นหู

3) การกล่าวชม

4) การใช้คำที่แสดงความเคารพ

5) การให้เกียรติ

6) การเน้นด้านดีของผู้พุด

การรักษาหน้าทางลบ

1) ใช้คำที่แสดงความเกรงใจ

2) การแสดงว่าไม่อย่ากรบกวน

3) การขออนุญาต

4) การแสดงมารยาททางสังคมในการรุกรานสิทธิของผู้อื่น

3. การใช้ภาษาตามธรรมเนียมปฏิบัติของสังคม

ธรรมเนียมปฏิบัติในสังคม หมายถึง จรรยาบรรณในสังคมที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติร่วมกัน หรือเรียกว่า สุตรสังคม

การทักทาย (มีทั้งการยกมือไหว้ และ/หรือ การกล่าวสวัสดี +/-อวัจนภาษาอื่น ๆ เช่น ยิ้ม พยักหน้า
สวัสดีค่ะ สบายดีหรือคะ ไปไหน กินข้าวหรือยัง เป็นไง ว่าไง ไง เออ

การขอบคุณ

การปฏิเสธ

การขอโทษ

การขอร้อง

การสั่ง

การพูดชม

การตอบคำถาม

การเชิญ

การตอบรับหรือปฏิเสธคำเชิญ

การถามทิศทาง

การแนะนำตัวเอง

การแนะนำผู้อื่น

การกล่าวลา

การอวยพร

การพูดโทรศัพท์ ฯลฯ

อ้างอิง

ชนกพร อังศุวิริยะ. (2559). **ภาษากับสังคม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ประคอง นิมมานเหมินท์ และคณะ. (2552). **บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม 4: วัฒนธรรมการใช้ภาษาไทย**.
ภาษาไทยกับวัฒนธรรมไทย.